

1945 m. lapkričio 29 d. – gruodžio 1 d. Amerikos lietuvių kongresas Čikagoje ir jo reikšmė JAV lietuvių politinei veiklai

Juozas Skirius

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituanistikos skyrius
Martynas Mažvydas National Library of Lithuania
Documentary Heritage Research Department
Lithuanian Studies Unit
juozas.skirius@lnb.lt

Santrauka. Po Antrojo pasaulinio karo, 1945 m. pabaigoje, Amerikos lietuvių tarybos (ALT) iniciatyva Čikagoje sušaukiamas pirmas visuotinis Amerikos lietuvių kongresas (toliau – Kongresas). Jo nutarimų pagrindu JAV lietuvių organizacijos pasiruošė tolesniam darbui laisvinant Lietuvą. Istoriografijoje detalesnės ir gilesnės analizės Kongreso parengimo ir sušaukimo klausimu neturime, neatskleista Kongreso nutarimų reikšmė. Šio tyrimo rezultatai rodo, kad Kongreso sušaukimui įtakos turėjo 1945 m. Potsdamo konferencijos nutarimai, skausmingai palietę Lietuvos reikalą bei JAV diplomatijos pareigūnų išsakytos pastabos, kad Lietuvos ir kitų Baltijos šalių klausimas būsias galutinai nuspręstas rengiamoje Taikos konferencijoje. Todėl 1945 m. rugpjūčio pabaigoje ALT vadovybė (L. Šimutis, P. Grigaitis, M. Vaidyla) galutinai apsisprendė šaukti Čikagoje Kongresą metų pabaigoje. Vis dėlto Kongrese taip ir nedalyvavo JAV lietuvių tautininkų organizacijos. Jų norui Kongresą organizuoti vienodomis teisėmis su ALT nepritarė šios organizacijos vadovybė. Kongresas priėmė keletą svarbių nutarimų rezoliucijų forma, tarp jų išskirtinis reikalavimas atkurti Lietuvos valstybės nepriklausomybę, išvesti iš jos okupacinę kariuomenę, surengti demokratinius rinkimus. JAV lietuviai įsipareigojo visapusiškai remti ir teikti pagalbą Lietuvai ir jos gyventojams, lietuviams pabėgėliams ir tremtiniais. Parengti dokumentai buvo viešinami spaudoje, teikiami JAV valdžios atstovams, šiems daromas spaudimas prieš Taikos konferenciją. Rezoliucijos tapo JAV lietuvių tolesnės veiklos savotiška programa. Kongresas, kuriam pritarė ir dalis tautininkų, dar labiau telkė JAV lietuvius tolesniam darbui laisvinant Lietuvą.

Reikšminiai žodžiai: Amerikos lietuvių kongresas, Amerikos lietuvių taryba, Potsdamo konferencija, 1945 m. Čikaga, Baltijos šalys, nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas.

Lithuanian-American Congress of November 29-December 1, 1945 in Chicago and Its Significance for Lithuanian-American Political Activities

Abstract. At the end of 1945, after World War II, the Lithuanian American Council (LAC) organized the first general Lithuanian-American Congress (hereinafter—the Congress) in Chicago. On the basis of its resolutions, Lithuanian-American organizations prepared for further work in the liberation of Lithuania. The historiography does not provide a detailed and in-depth analysis of the preparation and convening of the Congress, nor does it reveal the significance of the resolutions passed by the Congress. The research has revealed that the convening of the Congress was influenced by the resolutions of the Potsdam Conference of 1945, which had a painful impact on the Lithuanian cause, and by the remarks made by US diplomats that the issue of Lithuania and the other

Received: 30/09/2022. **Accepted:** 30/11/2022.

Copyright © 2022 Juozas Skirius. Published by the *Martynas Mažvydas National Library of Lithuania*. This is an Open Access article distributed under the terms of the *Creative Commons Attribution Licence (CC BY 4.0)*, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Baltic States would be finally decided at the forthcoming Peace Conference. Therefore, at the end of August 1945, the LAC leadership (L. Šimutis, P. Grigaitis and M. Vaidyla) finally decided to convene the Congress at the end of that year in Chicago. The Lithuanian-American nationalist organizations did not attend the Congress; their wish to organize the Congress together with the LAC was not supported by the LAC leadership. The Congress adopted several important resolutions, including an unprecedented demand for the restoration of Lithuania's independence, the withdrawal of the occupying army, and democratic elections. The Lithuanian-Americans pledged full support and assistance to Lithuania and its people, as well as to Lithuanian refugees and deportees. The documents were made public in the press and presented to the US government representatives to put pressure before the Peace Conference. The resolutions became a kind of program for further Lithuanian-American activities. The Congress (supported by some nationalists) mobilized Lithuanian-Americans for the next stage of the liberation of Lithuania.

Keywords: American-Lithuanian Congress, Lithuanian American Council, Potsdam Conference, Chicago of 1945, Baltic States, restoration of the independent state of Lithuania.

Įvadas

Antrojo pasaulinio karo metais okupuotos Lietuvos žmonių interesams Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) atstovavo ir pagal galimybes juos gynė lietuvių išeivijos patriotinės organizacijos. Tais pačiais klausimais remdamas Lietuvos nepriklausomybę pasisakė solidus daug organizacijų vienijantis politinis darinys Amerikos lietuvių taryba (ALT), JAV lietuvių tautininkai per savo organizacijas Lietuvai vaduoti sąjungą ir Amerikos lietuvių misiją. Buvo ir trečia politinė ideologinė srovė – komunistuojantys JAV lietuviai. Jie pasisakė už Lietuvos Sovietų Socialistinę Respubliką (LSSR) komunistinės Sovietų Sąjungos (išeivija savo spaudoje, dokumentuose ir bendraudami šią valstybę vadino Rusija) sudėtyje. Šios trys politinės ideologinės jėgos, konkuruodamos tarpusavyje, bandė atstovauti JAV lietuviams, jų interesams. Tai išreiškė organizuodami konferencijas ir seimus, į juos kvietė išeivijos atstovus. Konferencijos ir seimai sudarė galimybę plačiau reklamuotis, pristatyti pozicijas ir reikalavimus, bandyti patraukti dar neapsisprendusius JAV lietuvius ar pervilioti juos iš kitų organizacijų. Suprantama, buvo siekiama ir JAV valdžios dėmesio bei palaikymo. Tačiau JAV lietuvių susiskaldymas nebuvo naudingas siekiant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, ypač kalbant apie išeivijos vadovų santykius su JAV valdžios atstovais – šiems lietuvių pasidalijimas į grupes neatrodė rimtai.

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ir tuojau po karo išeivijoje ALT ėmėsi iniciatyvos kviesti išskirtinį Amerikos lietuvių kongresą (toliau – Kongresas) – visas patriotines jėgas vienijantį JAV lietuvių atstovų suvažiavimą. Jo tikslas – gelbėti Lietuvą nuo okupacijos ir reikalauti jai nepriklausomybės, daryti spaudimą JAV vyriausybei prieš planuojamą Taikos konferenciją. Pabrėžtina, kad iki šiol 1945 m. sušaukto Kongreso vaidmuo ir istorija dar nesulaukė tyrinėtojų dėmesio. Tiesa, trumpai aptartas Kongreso darbas rūpinantis lietuvių pabėgėlių ir tremtinių reikalais¹.

Tyrimų bei aprašymų, skirtų ALT susikūrimui ir veiklai, turime². O JAV lietuvių organizacijų lyderystės išeivijoje 1940–1948 m. gilesni ir platesni tyrimai, galima sakyti, tik prasideda. Tiesa, lietuvių

¹ Žr. Skirius, J. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2001, p. 41–47.

² Žr. Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1971, p. 499; Banionis, J. *Lietuvos laisvinimas Lietuvoje 1940–1975*. Vilnius: Lietuvos gyventojų ir rezistencijos tyrimo centras, 2010, p. 35–49, 66–75; Skirius, J. JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940 06 15–10 15: Lietuvai gelbėti tarybos įkūrimas. *Istorija*, 2012, t. 87, Nr. 3, p. 25–38, taip pat prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/38fcce94-95cf-4406-8383-d65580584635/content> [žiūrėta 2022-11-15]; Skirius, J. JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940 10 15–1941 05 15: nuo Lietuvai gelbėti tarybos iki Amerikos lietuvių tarybos. *Istorija* 2013, t. 91, Nr. 3, p. 52–67, taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1408124874632/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2022-11-15]; Skirius, J. *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018, p. 165–174.

istoriografijoje jau pasirodė keletas straipsnių minėtais klausimais³. Tai pirmi bandymai išsiaiškinti vienu ir kitų pozicijas bei veiklą, vienu į kitus požiūrį.

1945 m. lapkričio 29 – gruodžio 1 d. Čikagoje ALT vadovybės sukviestas Kongresas buvo pirmas nuo Antrojo pasaulinio karo pradžios. Apie tai kalba to meto dokumentai ir spauda. Atkreiptinas dėmesys, kad ALT pirmininkas Leonardas Šimutis atsiminimuose apie ALT veiklą 1940–1970 m., epizodiškai užsimindamas apie Kongreso darbą, vadina jį „antruoju kongresu“. Mat autorius sureikšmino 1943 m. ALT vadovybės surengtą Amerikos lietuvių konferenciją ir pavadino „pirmuoju kongresu“⁴. Tad šio straipsnio tikslas ne tik detalai nušviesti Kongreso esmę, darbą bei priimtų dokumentų reikšmę, bet ir rekonstruoti Kongreso genezę, ALT oponuojančių JAV lietuvių tautininkų požiūrį į Kongresą ir bandymus kartu su ALT dirbti politinį darbą.

Šiam tikslui panaudota JAV lietuvių spauda („Draugas“, „Dirva“, „Tėvynė“, „Keleivis“, „Darbininkas“ ir kt.), plačiai ir gausiai aptarianti Kongreso klausimą, jo parengimą bei bandymus suderinti ALT ir JAV lietuvių tautininkų organizacijų veiklą. Spaudos informaciją svariai papildė surasta dokumentinė medžiaga Lietuvos ir JAV lietuvių archyvuose (Lietuvos diplomatų susirašinėjimas su JAV lietuvių veikėjais). Galiausiai pasitelkiama vertinga faktinė medžiaga iš ALT pirmininko L. Šimučio atsiminimų ir dienoraščių, pastabos bei Kongreso vertinimai⁵.

1. Nutarimas kviešti Kongresą ir jo parengimas

ALT po 1943 m. sušauktos garsios konferencijos, padėjusios pagrindus visų patriotinių JAV lietuvių remiamam Bendrajam Amerikos lietuvių fondui (toliau – BALF)⁶, svarbesnio politinio renginio iki pat 1945 m. pabaigos neturėjo. Tiesa, per karą ALT veikla, kad ir siauresnė, nuolat vyko – buvo šaukiami ALT Vykdomojo komiteto posėdžiai, ALT vadovybės suvažiavimai, rengiami memorandumai, susitikinėjama su JAV politikais ir pan.⁷ O su ALT konkuruojantys JAV lietuvių tautininkai 1944–1945 m. sugebėjo sušaukti tris solidžius, įvardintus „Amerikos lietuvių...“ renginius: seimą ir dvi misijas. Be jokios abejonės, tai darė įspūdį JAV lietuvių visuomenei. Todėl toks tautininkų aktyvumas vertė ALT vadovybę galvoti ir ruoštis, radus patogų momentą, paskelbti JAV lietuvių visuomenei apie šaukiamą didesnę renginį. 1945 m. birželio 12 d. ALT suvažiavime Niujorke buvo svarstytas Kongreso, kurio idėja atsirado dar 1944 m., klausimas. Nuspręsta jo sušaukimo laiką palikti ALT Vykdomajam komitetui nustatyti, kai JAV bus lengvesnės sąlygos organizuoti didelius politinius renginius, kai nebus ribojamas susisiekimas. Bet nutarta jau iš anksto rūpintis būsimo Kongreso organizavimu⁸. Tiesa, 1944 m. pabaigoje ir JAV lietuvių tautininkai taip pat kėlė Kongreso sušaukimo klausimą, jis gana greitai buvo pakeistas į *suvažiavimą*, o vėliau į *misiją*⁹.

Galutinis ALT apsisprendimas surengti Kongresą įvyko 1945 m. rugpjūčio pradžioje. L. Šimutis savo knygoje rašo, jog rugpjūčio 3 d. JAV didieji dienraščiai paskelbė Potsdamo konferencijos deklaraciją, kur nieko nebuvo pasakyta apie Lietuvos ateitį. Iš deklaracijos aiškėjo, kad JAV ir Didžioji Britanija padarė

³ Žr. Banionis, J. Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę. *Genocidas ir rezistencija*, 2020, Nr. 1 (47), p. 7–37; Skirius, J. Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, Nr. 2 (32), p. 31–46, <https://doi.org/10.7220/2351-6561.32.2>; Skirius, J. JAV lietuvių tautininkų Lietuvai vaduoti sąjungos įkūrimas 1941 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021, t. 2, p. 137–155, <https://doi.org/10.33918/25386549-202102006>.

⁴ Plačiau apie tai žr. Skirius, J. Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2020, Nr. 1 (29), p. 53–70, <https://doi.org/10.7220/2351-6561.29.3>.

⁵ *Lituanistikos tyrimo ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas* (toliau – LTSC / PLA), Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), byla (1945 m.); LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis. Taip pat: Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*.

⁶ Plačiau apie šio fondo sukūrimą: Skirius, J. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, Nr. 1 (31), p. 73–90, <https://doi.org/10.7220/2351-6561.31.4>.

⁷ Plačiau žr. Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 30–94.

⁸ Šauks Kongresą Kai Bus Galima. *Tėvynė*, 1945 m. birželio 22, Nr. 25, p. 4.

⁹ Plačiau žr. Skirius, J. *Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr.*, p. 41.

Rusijai labai daug nuolaidų. Be to, rūpesčių pradėjo kelti Lietuvos tremtinių (pabėgėlių) padėtis Vakarų Europoje. ALT gavo laišku iš lietuvių Europoje, kad tremtiniai gali būti gražinti atgal į bolševikų okupuotą Lietuvą ir iš ten ištremti į Sibirą¹⁰. Pasitarti, kaip tuos pavojus pašalinti, į Vašingtoną išvyko ALT vadovybė (L. Šimutis, Pijus Grigaitis ir Mikas Vaidyla), prof. Kazys Pakštas, BALF pirmininkas kun. dr. Juozas Končius iš Čikagos bei ALT Lietuvių Amerikoje informacijos centro vadovai Kostas Jurgėla ir pulkininkas Kazys Grinius iš Niujorko. Rugpjūčio 21 d. susirinkę svarstė susidariusią nepalankią situaciją lietuviams Europoje ir kilusias problemas. Buvo parengti memorandumai Lietuvos nepriklausomybės, Karaliaučiaus prijungimo prie Lietuvos ir lietuvių tremtinių pavojingos padėties Europoje klausimais. Juos ALT atstovai rugpjūčio 22 d. įteikė JAV Valstybės departamentui¹¹. Netrukus apie tai informavo JAV lietuvių visuomenę pabrėždami, kad JAV Valstybės departamente lietuviams buvo pasakyta, kad

JAV vyriausybės nusistatymas Lietuvos ateities atžvilgiu nėra pasikeitęs ir nėra pagrindo manyti, kad jis pasikeis¹².

Atrodė, kad JAV valdžia laikosi pozicijos nuo 1940 m. nepripažinti Lietuvos okupacijos. Tačiau amerikiečiai užsiminė ALT vadovams, jog galutinis Baltijos valstybių klausimas bus sprendžiamas kitose sąjungininkų konferencijose ir Taikos konferencijoje¹³. L. Šimučio dienoraštyje fiksuojama, kad paskutinę dieną, t. y. rugpjūčio 23 d., Vašingtone ALT Vykdomojo komiteto posėdyje, atsižvelgiant į sudėtingą tarptautinę situaciją, buvo nutarta „šaukti Visuotiną Kongresą, sušelpiti VLIK, pasikviesti kap. Labanauską porai mėnesių padirbėti ALT“¹⁴. Tiesa, iš pradžių lietuvių spauda pranešė apie lapkričio antroje pusėje numatytą sušaukti „Amerikos lietuvių visuotinį seimą“, jį dar anksčiau ALT vadovybė buvo nutarusi esant palankiai progai įgyvendinti¹⁵. Tik rugpjūčio 30 d. dienraštis „Draugas“ pranešė, kad bus šaukiamas ne seimas, o Visuotinis Amerikos lietuvių kongresas¹⁶. Kodėl iš karto spauda nepaskelbė apie kongresą, sunku pasakyti. Gal tiesiog buvo įsivėlusi klaida rengiant pranešimą spaudai. Kongreso sušaukimo nutarimą ALT išplatino JAV lietuvių organizacijoms ir draugijoms apsvarstyti. Tuo pačiu pasistengė jį plačiau išreklamuoti. 1945 m. rugpjūtį – lapkritį ALT Vykdomasis komitetas posėdžiuose nuolat aptarinėjo įvairius klausimus ir problemas, kelsimus Kongrese. Kongreso klausimu vyko nuolatinis ALT vadovybės susirašinėjimas su JAV lietuvių veikėjais, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto (toliau – VLIK) atstovais ir Lietuvos diplomatais. Tuo laikotarpiu ryškėjo ir pavojinga besišaukiančių pagalbos lietuvių pabėgėlių Vakarų Europoje padėtis¹⁷. Taigi, Kongresas ir jo sušaukimas tuo metu tapo svarbiausiu JAV lietuvių organizacijų veikloje.

Svarbu paminėti ir tai, kad Kongreso klausimą suaktualinti padėjo kilusi išeivijoje diskusija apie JAV valdžios požiūrį į Baltijos šalis dvilypumą. Socialistų savaitraštis „Keleivis“ atspausdino straipsnį „Lietuvos klausimas“, jame gana atvirai ir kritiškai vertinama JAV vyriausybės pozicija:

Ar nėra kartais taip, kad Washingtono valdininkai skaito Lietuvą „nepriklausomą“, o Washingtono žmonės Potsdame skaito ją esant Sovietų Sąjungos ribose. Išėina painiava, kuri nesidaro aiškesnė, kai ją kas nors pradeda aiškinti¹⁸.

¹⁰ Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 85.

¹¹ Žr. *ibidem*, p. 85–86.

¹² Kaip stovi Lietuvos reikalai. *Draugas*, 1945 m. rugpjūčio 25, Nr. 198, p. 4.

¹³ Žr. *ibidem*.

¹⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. rugpjūčio 23 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n. Tiesa, iš L. Šimučio atsiminimų aiškėja, kad buvo pakviestas ne P. Labanauskas, bet žurnalistas, buvęs JAV karys Antanas Vaivada.

¹⁵ Žr. Svarbus A. L. T. pranešimas įvairiais Lietuvos klausimais. *Draugas*, 1945 m. rugpjūčio 28, Nr. 200, p. 1; Amerikos nusistatymas dėl Lietuvos nėra pasikeitęs. *Keleivis*, 1945 m. rugpjūčio 29, Nr. 35, p. 1.

¹⁶ Draugovietis. Visuotinis Amerikos lietuvių kongresas. *Draugas*, 1945 m. rugpjūčio 30, Nr. 202, p. 5.

¹⁷ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. rugpjūčio 30, rugsėjo 1, 7, 8, 19, spalio 1, 16, 29, lapkričio 1, 5, 11, 15, 20, 23 ir 28 dienos. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

¹⁸ Lietuvos klausimas. *Keleivis*, 1945 m. rugsėjo 12, Nr. 37, p. 2.

Buvo manoma, kad JAV valdžia galutinį žodį Lietuvos ir kitų Baltijos šalių klausimu tars būsimoje Taikos konferencijoje. Tam reikėjo ir išeivijai būti pasiruošusiai. Taigi, kilo būtinybė JAV lietuviams vieningai, darant įtaką Vašingtono administracijai, pasisakyti už nepriklausomos Lietuvos atkūrimą. Išeivijos spauda plačiai rašė apie būsimą Kongresą ir išeivijos vienybę. JAV lietuvių organizacijos, svarstydamos Kongreso klausimą, nutarimuose įtraukdavo reikalavimą, kad būsimas Kongresas nebūtų ribotas ir vienpusiškas, bet reprezentuotų visus JAV lietuvius, išskyrus komunistuojančius. Buvo raginamos dar neapsisprendusios ar ignoruojančios Kongresą lietuvių organizacijos pasinaudoti proga ir „išeiti iš savo siauro veikimo į platesnį ir naudingą darbą“¹⁹. Tautininkų savaitraštis „Vienybė“ palaikė ALT vadovybės iniciatyvą, pabrėždamas, kad „kaip niekad, šiandien reikalinga visų Amerikos lietuvių vienybė“, ir kad toks renginys, t. y. Kongresas, „sujungs Amerikos lietuvius kovai dėl tėvų žemės laisvės“²⁰. Net ir tautininkų dešiniojo sparno savaitraštis „Dirva“ pritarė vienybei, rengiant Kongresą. Bet laikėsi pozicijos, jog organizacijų (ALT ir tautininkų) vadovai iš anksto turi bendrai susitarti ir vieningai paskelbti Kongreso sušaukimą²¹. Tačiau ALT vadovybė nesiruošė kviesti JAV lietuvių tautininkų politines organizacijas bendrai organizuoti Kongresą.

ALT vadovybė rugsėjo viduryje paskelbė, kad Kongresas vyks Čikagoje lapkričio 29, 30 ir gruodžio 1 dienomis. Kongreso tikslas: 1) pareikšti Amerikos lietuvių vieningą nusistatymą, kad Lietuva privalo būti atkurta laisva, nepriklausoma ir demokratinė valstybė; 2) padėti Lietuvai apginti savo teises būsimoje taikos konferencijoje; 3) sutelkti visų Amerikos lietuvių pastangas dėl demokratinės ir pastovios taikos užtikrinimo pasaulyje²². Išeivių socialistinė spauda, artima ALT, ragino būsime Kongrese iškelti JAV visuomenei ir vyriausybei klausimą: kaip po šio karo bus daroma su mažomis tautomis. Mat kare buvo kariaujama už laisvę ir demokratiją. Vadinasi atėjo laikas duoti žadėtą laisvę pavergtomis tautomis, tarp jų ir Lietuvai²³. Vadinasi, pagrindinis dėmesys rengiantis Kongresui kreipiamas į politinį klausimo aspektą. Ir viešai buvo diskutuojama, pabrėžiant, kaip tai svarbu. Kiti klausimai, pavyzdžiui, lietuvių pabėgėliai Vakarų Europoje ir parama jiems, paliekami svarstymams Kongrese ir nutarimams.

ALT galutinai apsisprendė Kongresą šaukti Čikagoje, nors pradžioje buvo svarstomas ir Niujorkas²⁴. Be to, Pitsburge leidžiamas laikraštis „Lietuvių žinios“, artimas ALT, siūlė Kongresą organizuoti Vašingtone. Tik sostinėje, kaip rašė laikraštis, o ne kitame mieste, didelis renginys būtų naudingas siekiant Lietuvos laisvės²⁵. Išeivija įsitraukė ir į šį svarstymą. Laimėjo Čikaga, nes ten (vienas iš argumentų) gyvena daugiausia lietuvių ir jų svarbiausi vadovai, ten stipriausia išeivijos spauda. Be to, ir Čikagos politikai bei vietos angliška spauda buvo palanki lietuviams. Čikagos pasirinkimui įtakos turėjo ir JAV valdžios pagėdavimas nerengti masinių politinių renginių sostinėje. Čikagos šalininkai aiškino, jog Kongreso esmė ne reprezentacija, o nutarimų vykdymas. JAV lietuvių delegacijos privalės, kaip rašė spauda, išdėstyti visų lietuvių reikalavimus JAV valdžios atstovams²⁶. Tiesa, ALT vadovybė, nesileisdama į detales, JAV lietuvių visuomenei paaiškino paprasčiau, kodėl pasirinkta Čikaga. Motyvuota, kad numatytu Kongreso laiku Vašingtone ir Niujorke nepavyks gauti reikiamo dydžio salės ir viešbučiuose pakankamai kambarių delegatams. O Čikagoje tie reikalai išspręsti²⁷. Tuo pasirūpino ALT padalinys – Čikagos lietuvių taryba (toliau – ČLT), jai ALT vadovybė pavedė atlikti Kongreso parengiamuosius darbus. ČLT atstovai

¹⁹ Visuotino Amerikos lietuvių seimo reikalui. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 15, Nr. 215, p. 2. Taip pat žr. Šilinis, K. Užgiria šaukimą Amerikos lietuvių kongreso. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 18, Nr. 217, p. 5; Mūsų Kongresas. *Keleivis*, 1945 m. rugsėjo 26, Nr. 39, p. 2.

²⁰ Lietuvių spauda už Visuotiną Kongresą. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 5, Nr. 206, p. 4.

²¹ Seimas turi būti Tikrai vis Bendras. *Dirva*, 1945 m. rugsėjo 21, Nr. 38, p. 2.

²² Žr. ALT. Amerikos Lietuvių Kongresas. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 14, Nr. 214, p. 8; Visuotinas Amerikos lietuvių kongresas bus Chicagoje. *Keleivis*, 1945 m. rugsėjo 19, Nr. 38, p. 1.

²³ Žr. Mūsų Kongresas, p. 2.

²⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. rugpjūčio 31 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

²⁵ Lietuvių spauda už Visuotiną Kongresą. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 5, Nr. 206, p. 4.

²⁶ Žr. Deveinienė, A. Chicago ar Wasingtonas? *Tėvynė*, 1945 m. lapkričio 16, Nr. 46, p. 2.

²⁷ Žr. Visuotinas Lietuvių Kongresas. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 26, Nr. 224, p. 4.

rugsėjo 21 d. šaukė posėdį, aptarė būsimus darbus, nusprendė sudaryti komisijas įvairiais Kongreso klausimais²⁸.

ALT vadovybė, nusimetusi Kongreso organizavimo darbus, susitelkė prie Kongreso reklamos, raginimų dalyvauti jo darbe. Rugsėjo 25 d. dienraštis „Draugas“ paskelbė ALT oficialų pareiškimą JAV lietuvių visuomenei Kongreso reikalui. Tai buvo lyg ir Kongreso preliminarinė programa²⁹. Pareiškimą persispausdino ir kiti ALT palaikantys laikraščiai³⁰. Šiame dokumente dar kartą trumpai aptarti karo pabaigos siekiai, būsimos taikos problemos ir tragiška Lietuvos padėtis; pateikta nemažai nurodymų, kodėl šaukiamas Kongresas. Atkreiptas dėmesys, jog Kongrese būtina reikalauti, kad iš Lietuvos būtų išvesta okupantų armija, kad Lietuvoje būtų atkurta žodžio, spaudos, susirinkimų ir organizacijų laisvė, kad visiems Lietuvos tremtiniais ar pabėgėliams būtų suteikta galimybė sugrįžti į Tėvynę, kad Lietuvos žmonėms būtų leista laisvu ir teisingu balsavimu išsirinkti valdžią. Reikalaujama atkurti demokratinę Lietuvos Respubliką. Dokumente aiškiai pabrėžiama, kad ALT prisiima pareigą padėti Lietuvos žmonėms ne tik remdama teisingus jų siekius, bet ir teikdama tiesioginę pagalbą jiems įgyvendinti – apginti Lietuvos teises tarptautinėse konferencijose, sušelpiti jų organizacijas ir spaudą, siųsti geriausius atstovus į Taikos konferenciją³¹. Tiems tikslams įgyvendinti ir yra, kaip pabrėžta, šaukiamas Kongresas. Be to, šiame dokumente paaiškintos ir delegatų į Kongresą rinkimo taisyklės: organizacijų centrai, ALT skyriai JAV lietuvių kolonijose siunčia po tris delegatus; laikraščių redakcijos, draugijos, klubai, kuopos ir kt. – po vieną delegatą; draugijos turinčios daugiau kaip 50 narių, renka po vieną delegatą nuo 50 narių; bendrovės ir JAV lietuvių prekybos rūmai renka delegatus tokiu pat būdu, kaip ir draugijos. Buvo kviečiami, kaip svečiai, dalyvauti ir atskiri asmenys. Be to, pageidavo, kad išėivija paremtų Kongresą aukomis³². Spalio 15 d. buvo parengtas „Kvietimas į Kongresą“. Jame buvo svarbiausia informacija, jis buvo išsiuntinėtas JAV lietuvių organizacijoms³³.

Siekdama stiprinti rengiamo Kongreso vaidmenį, JAV lietuvių spauda gana plačiai rašė apie tragišką Lietuvos ir jos gyventojų padėtį naujos komunistinės okupacijos sąlygomis. Plačiau nušvietė ir sunkią lietuvių pabėgėlių padėtį Vakarų Europoje, jiems kylančius deportacijos į Lietuvą pavojus; apie VLIK politines pastangas ir pan. Buvo pabrėžiama, kad tik JAV valdžia gali lietuviams ir kitoms pavergtoms tautoms padėti³⁴. O kad tai realu, dienraštis „Draugas“ spalio 29 d. pirmame puslapyje publikavo informaciją apie JAV prezidento Harry’o S. Trumano spalio 28 d. Niujorke pasakytą kalbą. Prezidentas pareiškė:

Mes atsisakysime pripažinti bet kokią svetimos valstybės kitai tautai užkartą vyriausybę³⁵.

ALT stengėsi išėiviją supažindinti su atliktais darbais, informuoti JAV valdžios struktūras Lietuvos ir lietuvių pabėgėlių klausimais, supažindinti su gautais jų atsakymais³⁶. Suprantama, tai teikė išėivijai vilčių ir ją aktyvino. Spauldoje bandomas sukurti vaizdas, jog tikrai reikalingas didelis išėivijos susirinkimas ir tik jis padės atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Buvo nurodoma, jog Kongresas pagal svarbą bus trečias toks įvykis JAV lietuvių istorijoje: pirmas įvyko 1914 m., antras – 1918 metais. Renginiui suaktualinti Kongreso darbo metu numatyta prisiminti prieš 40 metų įvykusį Vilniaus seimą ir prieš 5 metus įvykusią Lietuvos okupaciją³⁷. ALT vadovybė per savo spaudą kasdien skaitytojams primindavo

²⁸ Žr. E. S. Amerikos Lietuvių Kongresas. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 21, Nr. 220, p. 7.

²⁹ Amerikos lietuvių taryba. Kvietimas į Visuotiną Am. Lietuvių Kongresą. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 25, Nr. 223, p. 4.

³⁰ Žr. Amerikos lietuvių taryba. Į Amerikos Lietuvių Visuomenę. *Keleivis*, 1945 m. spalio 3, Nr. 40, p. 4.

³¹ *Amerikos lietuvių taryba. Kvietimas į Visuotiną Am. Lietuvių Kongresą*, p. 4.

³² *Ibidem*.

³³ Dokumento Kvietimas į Kongresą blankas. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1945 m.), l. n.

³⁴ Plačiau žr. K. P. Jie Laukia Amerikiečių Pagalbos. *Keleivis*, 1945 m. spalio 10, Nr. 41, p. 4; Laukaitis, V. F. Svarbi kiekvieno Amerikos lietuvių šiuolaikinė pareiga. *Tėvynė*, 1945 m. lapkričio 9, Nr. 45, p. 1; Liet. Kongresas ir GPU Kankinamoji Lietuva. *Draugas*, 1945 m. lapkričio 19, Nr. 270, p. 4.

³⁵ Prez. Trumanas Pabrėžė Tai Kalboje, Kurioje Paskelbė Planą Taikai Palaikyt. *Draugas*, 1945 m. spalio 29, Nr. 252, p. 1.

³⁶ Žr. visų pirma: Lietuvos Tremtiniai ir ALT Žygiai. *Draugas*, 1945 m. lapkričio 13, Nr. 265, p. 4.

³⁷ Plačiau žr. ALT. Amerikos Lietuvių Kongresas – istorinės reikšmės įvykis. *Tėvynė*, 1945 m. lapkričio 23, Nr. 47, p. 1; Didžiojo Lietuvių Kongreso Išvakarėse. *Draugas*, 1945 m. lapkričio 28, Nr. 277, p. 4.

šaukiamą Kongresą ir jo vaidmenį, ragino visus aktyviai dalyvauti jo darbe. Ragino iš anksto registruotis pas organizatorius, nurodant, kur pageidautų apsistoti (viešbutyje ar privačiai) Kongreso metu³⁸.

2. Bandymai rengiant Kongresą suderinti ALT ir tautininkų veikimą

ALT vadovybei siekiant padaryti Kongresą visų patriotiškai nusiteikusių JAV lietuvių renginiu neišvengiamai kilo būtinybė tartis su JAV lietuvių tautininkų organizacijų vadovais. Lietuvos konsulas Čikagoje Petras Daužvardis, siekdamas JAV lietuvių vieningų veiksmų, rugsėjo 12 d. parašė laišką ALT pirmininkui L. Šimučiu. Konsulas rekomendavo į šaukiamo Kongreso darbą įtraukti ir JAV lietuvių tautininkų vadovus. Tai, anot jo, bus naudinga ir Lietuvai, ir pačiai ALT, nes bus „eliminuoti bereikalinga opozicija ir sutvirtinta patriotingų lietuvių pozicija“³⁹. Konsulas pastebėjo, kad Lietuvos lietuviai turi tarpusavio skirtumų, bet atsitikus krašto ir tautos nelaimei, juos padeda į šalį ir sugeba susitarti dirbti vieningai. Jis sako:

*Jeigu Krupavičius, Kairys, Valuckas ir Gaidžiūnas gali kartu dirbti, tai kodėl Šimutis, Grigaitis, Vaidyla ir Karpius negali kartu dirbti? Juk jiems visiems Lietuva yra brangi ir artima. Juk jie visi nori Lietuvai ir lietuvių tautai laisvės ir laimės*⁴⁰.

Koks buvo atsakymas, kol kas lieka nežinoma (nepavyko rasti atsakymo). Tuo tarpu Amerikos lietuvių misijos (toliau – ALM) vadovybė, JAV Valstybės departamente Vašingtone išsiaiškinusi, kad Lietuvos nepriklausomybės klausimas priklausys nuo JAV prezidento H. Trumano, rugsėjo 25 d. laišku kreipėsi į ALT vadovybę kviesdama bendradarbiauti. Buvo pasiūlyta ALT bendra ir skubi akcija spalio pabaigoje – lapkričio pradžioje Vašingtone, kreipiantis į prezidentą. Pabrėžiant, jog bus parama iš draugiškai nusiteikusių kongresmenų⁴¹. Laiške tautininkai nesureikšmino būsimo Kongreso. Jų įsitikinimu, esant sudėtingai Lietuvos padėčiai, būtina greita politinė akcija Vašingtone, o rengiamas Kongresas „gruodžio mėnesį nesudarys lemiančios pagalbos Lietuvos laisvės kovoje“⁴². Rugsėjo 27 d. ALT vadovybė svarstė gautą laišką ir nutarė įgalioti L. Šimutį susitikti su ALM vadovu Antanu Oliu pasikalbėti. Tos pačios dienos vakarą įvyko susitikimas A. Oliu biure (rezidencijoje). Dalyvavo ir M. Vaidyla. Jis papasakojo svečiams įspūdžius Vašingtone, akcentavo JAV Valstybės departamente sužinojęs, jog Lietuvos priešai gerai argumentuoja Lietuvos pavergimą. Todėl būtina greita ir bendra akcija. L. Šimutis dienoraštyje įrašė: „Dėl bendros veiklos tartis nebuvo ko, nes ne to Olis ir Co. siekia“⁴³. Ši mintis pasidaro aiškesnė žinant, ką ALT vadovybė spalio 5 d. oficialiai atsakė atviru ir plačiu laišku ALM vadovui A. Oliui. Laiške jaučiamas ALT vadovybės pasipiktinimas dėl tautininkų pasisakymo Kongreso atžvilgiu. Paaikškėjo, kad ALM jau

*suskubo rengti savo žygį į Washingtoną, kada Amerikos Lietuvių Taryba jau buvo paskelbusi savo sumanymą šaukti visuotiną Amerikos Lietuvių Kongresą Chicagoje*⁴⁴.

ALT vadovybės nuomone, nėra jokių faktų, rodančių, kad reikia daryti „žygį“ anksčiau ir būtinai Vašingtone. Be to, aiškėja, kad A. Olis, susitikimo su L. Šimučiu metu ALT kvietė dalyvauti Vašingtone tik kaip „svečius“. Taigi, tai buvo ne „bendras veikimas“, o visai kas kita⁴⁵. Tiesa, savaitraštis „Vienybė“ rašė, kad L. Šimutis ir M. Vaidyla pritarė, jog dabartinėmis aplinkybėmis tokia akcija Vašingtone „būtinai reikalinga“, kad ne A. Olis, bet pats L. Šimutis pasisiūlęs dalyvauti svečio teisėmis

³⁸ Žr., pavyzdžiui: Lietuvių Kongreso delegatams. *Tėvynė*, 1945 m. lapkričio 2, Nr. 44, p. 4.

³⁹ 1945 09 12 P. Daužvardžio laiško L. Šimučiu nuorašas. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 663, ap. 1, b. 181, l. 3.

⁴⁰ *Ibidem*, l. 2.

⁴¹ Plačiau žr. A. L. Misijos pasiūlymas A. L. Tarybos vadovybei. *Draugas*, 1945 m. rugsėjo 28, Nr. 39, p. 1–2.

⁴² 1945 09 12 P. Daužvardžio laiško L. Šimučiu nuorašas. *LCVA*, f. 663, ap. 1, b. 181, l. 2.

⁴³ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. rugsėjo 27 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

⁴⁴ Amerikos Lietuvių Tarybos Atsakymas Amerikos Lietuvių Misijai. *Draugas*, 1945 m. spalio 10, Nr. 236, p. 4.

⁴⁵ Plačiau žr. *ibidem*, p. 4.

Vašingtone⁴⁶. Laiške JAV lietuvių tautininkų pasiūlymas buvo įvertintas kaip bandymas pajungti ALT savo veikimui, o Kongreso ignoravimas – kaip JAV lietuvių visuomenės skaldymas. ALM numatytą žygį Vašingtone ALT vadovybė vertino kaip abejotina, kuris svarbių reikalų nesutvarkys. Norint tai pasiekti, reikia daug darbo ir visuomenės palaikymo; reikia, kad visuomenė tvirtai susiorganizuotų. O tai, anot ALT vadovybės, geriausiai gali padaryti visuotinis Kongresas⁴⁷. Tokie kontaktai ir nedraugiškų nuomonių išsakymas tolino vieną nuo kitos konkuruojančias JAV lietuvių politines organizacijas. Dar labiau tolino ir tai, kai ALT sekretoriaus P. Grigaičio redaguojamas dienraštis „Naujienos“ rugsėjo 29 d. ir spalio 1 d. numeriuose paskelbė labai kritiškus tautininkų atžvilgiu straipsnius („Bando užbėgti už akių“ ir „Nauja demagogijos kampanija“). Viešai tautininkus išvadino demagogais, trukdančiais dirbti rimtą darbą⁴⁸. Tai rodė, kad vargiai ar pavyks ką nors pozityvaus pasiekti derybose.

Nežiūrint tokios kritiškos situacijos, kontaktai tarp organizacijų nenutrūko. Spalio 8 d. į dienraščio „Draugas“ redakciją pas L. Šimutį atvyko jaunas verslininkas Antanas J. Rudis pasikalbėti bendros lietuvių veiklos reikalais. Jis siūlėsi būti tarpininku su A. Olio vadovaujama tautininkų grupe dėl bendradarbiavimo ir vieningos veiklos Vašingtone⁴⁹. Spalio 11 d. vakare Rudžių namuose įvyko ALT vadovybės (L. Šimučio, P. Grigaičio ir M. Vaidylos) ir ALM atstovų (A. Olio, A. Kumskio ir S. Biežio) pasitarimas dėl planuojamo žygio Vašingtone. Po ilgų diskusijų konkrečių nutarimų nepriimta, dėl bendrų veiksmų nesutarta. Bet neatmesta galimybė dar kartą susitikti⁵⁰. Dar vienas susitikimas pas Rudžius įvyko lapkričio 7 d. Dalyvavo ankstesni ALT (tiesa, vietoje M. Vaidylos dalyvavo Kazys Drangelis) ir ALM veikėjai bei konsulas P. Daužvardis. Diskusijose niekas nesipriešino minčiai jungtis ir dirbti bendrai. ALT vadovai pasiūlė tautininkams įeiti į ALT „kaipo ketvirta grupė“, šalia katalikų, socialistų ir „Sandaros“ narių. P. Daužvardžio nuomone, ALT pasiūlymas įgyvendinamas, ir tautininkai turėtų rimtai reaguoti⁵¹. Lapkričio 9 d. A. Olis telefonu L. Šimučiui pranešė, kad tautininkai tokio svarbaus pasiūlymo negali greitai išspręsti ir jį svarstysiantys ALM suvažiavime Vašingtone⁵². Po suvažiavimo lapkričio 19 d. A. Olis telefonu skambino L. Šimučiui – prašė sukviesti ALT vadovybės pasitarimą su Vašingtone išrinktais tautininkų atstovais bendro veikimo klausimui spręsti. Nutarta susitikti lapkričio 25 d. Tačiau paskutinę akimirklą L. Šimučiui paskambino A. Olis ir pranešė, kad ne visi jų išrinkti žmonės gali atvažiuoti į susirinkimą. Todėl pasitarimą teko atidėti⁵³. Susidarė įspūdis, kad tautininkų netenkino ALT vadovybės siūloma bendradarbiavimo forma. Bet JAV lietuvių visuomenėje buvo populiarė vienybės idėja, ir Lietuvos diplomatai nuolat spaudė prie bendro darbo, JAV lietuvių tautininkų vadovai paliko galimybę palaikyti ryšius ir derybas su ALT vadovybe. Bet ir tautininkai nuolat spaudoje ir Lietuvos diplomatomis nusiskųsdavo, jog jų pastangos pereiti prie vieningos veiklos, darant nuolaidas, iš ALT sulaukė tik noro, kad tautininkai likviduotų savo veikimą ir įeitų į ALT sudėtį⁵⁴. Dar lapkričio 10 d. LVS pirmininkas ir ALM sekretorius P. J. Žiūris pranešė P. Žadeikiui, kad tautininkai greičiausiai nedalyvausią Kongrese Čikagoje. Pagrindinė priežastis – ALT šaukia Kongresą nepasitaręs su tautininkų organizacijų vadovais ir pretenduoja atstovauti visiems JAV lietuviams⁵⁵. Bet ir ALT vadovybė nepuoselėjo „bendro veikimo“ su tautininkais vilčių. ALT sekretorius P. Grigaitis rašė Lietuvos pasiuntiniui:

⁴⁶ Taryba atmetė Misijos siūlymą bendrai veikti. *Vienybė*, 1945 m. spalio 12, Nr. 41, p. 1.

⁴⁷ *Amerikos Lietuvių Tarybos Atsakymas Amerikos Lietuvių Misijai*, p. 4.

⁴⁸ Žr. taip pat: Smetona, J. Realus žvilgsnis į Vienybę. *Dirva*, 1945 m. spalio 12, Nr. 41, p. 3.

⁴⁹ Žr. Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 87.

⁵⁰ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. spalio 11 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

⁵¹ Žr. Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. lapkričio 7 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n. Žr. taip pat: 1945 11 09 P. Daužvardžio iš Čikagos laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 30.

⁵² Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. lapkričio 9 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

⁵³ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. lapkričio 19 ir 25 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

⁵⁴ 1945 11 10 P. J. Žiūrio iš Klivlando laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. *LCVA*, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 17.

⁵⁵ *Ibidem*, l. 18.

Atrodo, kad ir šį kartą jie elgiasi taip kaip pirmiau: užveda kalbas neva apie „bendrą veikimą“, bet kada Amerikos Lietuvių Taryba padaro jiems konkretų pasiūlymą, tai jie neduoda atsakymo, o tuo tarpu jie skelbia, kad ALT „juos atmeta“⁵⁶.

Ko gero, tikresnį JAV lietuvių tautininkų tikslą nurodė konsulas P. Daužvardis sakydamas, kad tautininkai daugiau linksta prie ALM ir ALT koordinacijos nei ALM įsijungimo į ALT. Tautininkai lyg ir norėtų, kad iš būsimo Kongreso „išdygtų abiejų organizacijų organizacija“⁵⁷. Praktiškai siekė abiejų organizacijų susilieimo lygiavertėmis sąlygomis. Suprantama, tai buvo nepriimtina ALT vadovybei, atsivaujančiai didžiąjai daliai išeivijos ir ALT vertinančiai kaip JAV lietuvių organizacijų bendrą darinį.

3. Kongreso sušaukimas ir eiga

JAV lietuvių spauda, ypač dienraštis „Draugas“, gana plačiai ir detalai aprašinėjo tris dienas Čikagoje vykusį Kongresą, siekdama parodyti jo svarbą. Kongreso svečių ir delegatų priėmimu, pranešimais spaudai, programos ir kitais reikalais rūpinosi specialiai sudarytos komisijos: Spaudos ir radijo, Svečių priėmimo, Programos, Finansų, Banketo komisija, Mandatų ir Nominacijų komisijos.

Pirmą dieną, lapkričio 29 d. (ketvirtadienį) 10 val. *Congress* viešbučio (520 S. Michigan Ave.) salėje ČLT pirmininkas dr. K. Drangelis iškilmingai atidarė Kongresą: buvo sugiedoti JAV ir Lietuvos himnai, kunigas Ignas Albavičius perskaitė invokaciją, tolesniam Kongreso darbui vadovauti pakvietė L. Šimutį. Salėje, prie vadinamojo spaudos stalo, sėdėjo laikraščių „Amerika“, „Draugas“, „Garsas“, „Tėvynė“, „Lietuvių Žinios“, „Keleivis“ redaktoriai ir LAIC direktorius K. Jurgėla. Dalyvavo ir JAV angliškų laikraščių atstovai⁵⁸. L. Šimutis perskaitė VLIK pirmininko sveikinimą. Kalbėjo Lietuvos konsulas P. Daužvardis. Jis kvietė visus laikytis „geležinės vienybės“ – dirbti Lietuvos naudai, nes visos tautos dėmesys nukreiptas į JAV lietuvių pagalbą. Kongreso dalyviams buvo pristatyti du neseniai iš Europos atvykę jaunuoliai – Vladas Vaitkus ir Edvardas Seibutis, jie taip pat sveikino susirinkusiuosius ir trumpai papasakojo apie sunkią lietuvių pabėgėlių padėtį, nacių ir sovietų okupacijas⁵⁹.

Kongreso darbą organizavo išrinktas prezidiumas: pirmininkas L. Šimutis, vicepirmininkai Viljemas F. Laukaitis, Antanas Kriaucelis, Nora Gugienė ir Elžbieta Paurazienė, sekretorius P. Grigaitis, jo pavaduotojai Antanas Vaivada, Stasys E. Vitaitis ir Albina Poškienė. Finansus tvarkyti paskirtas G. J. Sukys⁶⁰.

Antroje popietinėje sesijoje Kongreso dalyviams K. Jurgėla pranešė apie gautą iš Švedijos telegramą, kad sulaukyti išvežti į Rusijos gilumą 167 vyrai, Baltijos kraštuose buvę prievarta paimti į vokiečių karinę tarnybą, o vėliau pabėgę į Švediją. Kongreso delegatai priėmė pirmą rezoliuciją dėkodami popiežiui Pijui XII, Švedijos karaliui, protestantų vyskupams, JAV kongresmenams ir kitiems, padėjusiems apsaugoti pabėgėlių teises. Kalbą pasakė prof. Kazys Pakštas. Jis sveikino lietuvių vadus, gebančius veikti bendrai, vaduojant Lietuvą. Kongresą pasveikino *Lenkų kongreso* prezidentas Charles'as Rozmarek'as. Jis akcentavo JAV lietuvių nuopelnus kovoje už laisvę perkant karo bonus, aktyviai dalyvaujant paramos akcijose, sveikino lietuvius JAV karius. Pabrėžė, jog

naciai kriminalinius nusikaltimus vykdė karo metais, o bolševikai tokius pat nusikaltimus tęsia taikos metu. Rusija į Lietuvą turi tiek teisių, kiek vagis turi į pavogtą nuosavybę⁶¹.

⁵⁶ 1945 11 17 P. Grigaičio iš Čikagos laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 55.

⁵⁷ 1945 11 23 P. Daužvardžio iš Čikagos raštas Nr. 3423/27-4 P. Žadeikiui į Vašingtoną. LCVA, f. 656, ap. 2, b. 688, l. 67.

⁵⁸ Visų Lietuvių Akys Atrkieptos į Lietuvių Kongresą. *Draugas*, 1945 m. lapkričio 30, Nr. 279, p. 1.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Grigaitis, P. Amerikos lietuvių kongreso darbų ir nutarimų santrauka. LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1945 m.), l. n.

⁶¹ Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 89–90. Žr. taip pat: Bajoras, P. Kongresas Buvo Pasekmingas. *Tėvynė*, 1945 m. gruodžio 14, Nr. 50, p. 2.

Kongresas priėmė sveikinimo JAV prezidentui H. Truman'ui telegramą. Joje dėkojo už moralinę paramą Lietuvai, paragino laikytis Atlanto chartijos principų bei pasižadėjo ir toliau remti prezidento pastangas „teisingai taikai įsteigti“. Kongresą telegramomis sveikino buvęs JAV prezidentas H. Hoover'is; Ohajo, Masačusetso ir Merilando gubernatoriai; senatoriai – Arthur'as H. Vandenberg'as, David'as I. Walsh'as, John'as W. McCormick'as; kongresmenai Martin'as Gorski's, Thomas S. Gordon'as, Daniel'is J. Flood'as, Thomas d'Alesandro Jr. ir Harold'as E. Stassen'as. Sveikino įvairios estų, latvių ir lenkų organizacijos. Sulaukta sveikinimo telegramų iš Anglijos, Škotijos, Prancūzijos, Danijos, Pietų Amerikos ir JAV lietuvių organizacijų bei Lietuvos diplomatinės tarnybos narių⁶².

Kongresas antros dienos rytą (trečią sesiją) darbą pradėjo Kanados lietuvių delegatų sveikinimais ir linkėjimais, pritariančiais išeivijos kovai už Lietuvos laisvę. Kalbą pasakė ir Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis. Baigdamas jis viltingai pabrėžė:

*Siekiant laisvės turi daugiausia reikšmės ne žodžiai, o darbai. Kovokime, dar sulauksime laisvos, demokratinės Lietuvos*⁶³.

Patriotiškas kalbas pasakė pulkininkas Kazys Grinius, redaktorius Stasys Gabaliauskas, teisėjai J. Zuris, Alena Deveikienė. Rezoliucijų komisijos vardu K. Jurgėla perskaitė paruoštą Kongreso rezoliuciją-memorandumą. Joje nusakomi pagrindiniai punktai ir pageidavimai dėl Lietuvos nepriklausomybės ir laisvės atgavimo. Rezoliucija buvo priimta vienbalsiai. Jis taip pat perskaitė ir kitą rezoliuciją, joje dėkojo penkioms dešimtims valstybių, dar pripažįstančių Lietuvos nepriklausomybę. Rezoliucijos tekstą išplatino tų valstybių atstovams Vašingtone⁶⁴.

Popietinėje Kongreso ketvirtoje sesijoje laikas buvo skirtas tik įtakingų svečių kalboms. Tiesa, prieš jų pasisakymą kunigas Jonas Balkūnas pranešė, kad, telkiant pavergtas tautas, Niuorke įkurta draugija *The World Bill of Rights*, prie jos jau prisidėjo tautų (iš viso apie 13 milijonų žmonių), gyvenančių JAV, atstovai. Tai daugiausia Rytų Europos diaspora, pajutusi sovietų kumštį. Viskonsino valstijos kongresmenas Alvia E. O'Konski's kritikavo JAV politikus, pasisakančius už Lietuvos atidavimą bolševikams. Jis atkreipė dėmesį, kad lietuviai amerikiečių prašo ne pinigų ar maisto, o tik laisvės. Baigdamas pabrėžė:

*Jūs negailėjote laiko, pinigų ir vargo atvykti čia, kad parodytumėte, jog mylit laisvę. Nesustokite kovoje iki laimėjimo*⁶⁵.

Čikagos arkivyskupas Samuel'is A. Strich'as, artimas lietuviams, savo kalboje pabrėžė, kad Lietuva buvo laisva ir nepriklausoma, pati bolševikinė Rusija ją pripažino. Bet dabar, okupavusi Lietuvą, ji pastatė savo vyriausybę, jau reiškiančią rusų, o ne lietuvių tautos valią. Anot jo,

*nėra priežasties, kuri pateisintų Lietuvos laisvės panaikinimą (...) Mes norime, kad Lietuva būtų laisva*⁶⁶.

Tos dienos vakarą įvyko Kongreso banketas, jame gausiai dalyvavo delegatų ir svečių. Pagrindinę kalbą pasakė Iliojaus valstijos gubernatorius Dwight'as H. Green'as, jį atlydėjo JAV lietuvių tautininkų vienas iš vadovų A. Olis. Gubernatorius palaikė lietuvius kovoje už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą. Programai vadovavo taip pat buvęs artimas tautininkams bankininkas Justinas Mackevičius⁶⁷. Vakaro metu

⁶² Žr. *Kongresas Buvo Pasekmingas*, p. 2; Grigaitis, P. Amerikos lietuvių kongreso darbų ir nutarimų santrauka. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1945 m.), l. n.; Lietuvių Kongresas Reikalauja Baust Bolševikus. *Keleivis*, 1945 m. gruodžio 5, Nr. 49, p. 1.

⁶³ Amer. Liet. Kongresas Metė Šūkį: Visi Kovon Dėl Lietuvos Laisvės! *Draugas*, 1945 m. gruodžio 1, Nr. 280, p. 1.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Pavergtųjų Tautų Bendradarbiavimas. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 3, Nr. 282, p. 5.

⁶⁶ Baisios Vergijos Raiščiai Sutruksta. Lai Lietuva Vėl Atgauna Laisvę. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 1, Nr. 280, p. 1.

⁶⁷ Žr. Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 90; Pasakė Svarbią Kalbą Amerikos Lietuvių Kongrese, Lapkričio 30 d. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 1, Nr. 280, p. 5.

buvo surinkta apie penkis tūkstančius dolerių aukomis⁶⁸. Garsių amerikiečių, politikų ir dvasininkų, dalyvavimas Kongrese ir pasakytos kalbos turėjo sustiprinti lietuvių tikėjimą Lietuvos laisvinimo tikslingu. Šios kalbos buvo paskelbtos JAV visuomenei, siekiant jos pritarimo.

Trečios dienos (šeštadienio) posėdis (penktoji sesija) buvo pradėtas kanadiečio Laukevičiaus sveikinimu. Jis kvietė visus JAV lietuvius veikti vieningai. Jam pritarė advokatas Pranas Mastauskas, kviesdamas visus tęsti kovą Lietuvai išlaisvinti. Kalbėjusių buvo ir daugiau, bet pagrindinį pranešimą apie svarbiausius ALT darbus per karą skaitė ALT sekretorius P. Grigaitis. Jis pabrėžė, jog ALT lyderių, turinčių finansinį pagrindą,

kaskart labiau buvo plečiama Lietuvos laisvinimo veikla. Kiekvienu pavojingesniu momentu buvo siunčiami memorandumai vyriausybei, siunčiamos delegacijos į Washingtoną⁶⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad P. Grigaitis, kalbėdamas apie ALT sudėtį, užsiminė apie keturias grupes: katalikus, socialistus, „Sandaros“ narius⁷⁰ ir tautininkus. Iki šiol ALT veikusios tik pirmos trys. Neatsitiktinai jis paragino visas lietuviškas grupes bendram, vieningam darbui, pabrėždamas, kad „mes užmirštume mažus kivirčius, kurie buvo seniau“⁷¹. Kongreso pirmininkas L. Šimutis, uždarydamas penktąją sesiją, pareiškė, kad ALT laikosi demokratijos principų, rodo palankumą ir mažosioms grupėms, įeinančioms į ALT sudėtį. Ir dėl to visų grupių narių parenkama po lygiai⁷². Praktiškai tai ALT vadovai adresavo JAV lietuviams tautininkams – jų organizacijos nedalyvavo Kongreso darbe.

Popietinė šeštoji sesija prasidėjo minėto V. Vaitkaus, atvykusio iš Europos, pranešimu „Lietuva trijose okupacijose“. Kongreso dalyviams įspūdį padarė jo atvežtas iš Lietuvos žemės žiupsnelis. SLA prezidentas V. F. Laukaitis pranešė žinią, kad JAV valstybės sekretorius James'as F. Byrnes'as yra pasižadėjęs asmeniškai priimti JAV lietuvių delegaciją Vašingtone. ALT Tremtinių komisijos pirmininkas V. J. Griņius ir A. Deveinienė perskaitė pranešimą apie lietuvių pabėgėlius Europoje. Pranešė, kad yra renkamos žinios apie pabėgėlius ir tremtinius, minėjo komisijos narių apsilankymą JAV valdžios įstaigose. O apie *Social Service Bureau* veiklą padedant susisiekti su lietuviams pabėgėliais Europoje nuosekliai papasakojo Marija Kižytė. Visą eilę parengtų rezoliucijų lietuvių ir anglų kalbomis pristatė Rezoliucijų komisijos nariai K. Jurgėla ir M. Zujus. Mandatų komisija pranešė, kad Kongreso darbe dalyvavo 808 delegatai⁷³ (nors buvo siekiama, kad Kongrese dalyvautų ne mažiau 1000 delegatų). Spauda paviešino, kad surinkta apie 20 tūkstančių dolerių. Tačiau turimi dokumentai rodo, kad iki gruodžio 19 d. aukų gauta 17 639 dol. ir 48 ct.⁷⁴

Kongresas priėmė kai kurias ALT statuto pataisas ir patvirtino Vykdomojo komiteto rekomendaciją padidinti tarybos sudėtį iki 27 narių. L. Šimutis atsiminimuose rašo, kad keturios politinės ir ideologinės grupės gavo teisę siūsti tarybon po septynis narius, o susivienijimai (SLA ir LRKSA) po tris. Jis nurodo, kad visi, išskyrus tautininkus, rekomendavo į ALT vadovybę (tarybą) savo atstovus⁷⁵. Taigi, Kongresas, tiesa, labiau formaliai, rodė visų patriotiškai nusiteikusių JAV lietuvių vienybę, o ALT vadovybė iš savo pusės oficialiai atvėrė į organizaciją kelią JAV lietuviams tautininkams, jiems paliko septynias vietas ALT vadovybėje. Tuo tarpu tautininkai gana rezervuoti, be stipresnės kritikos, vertino Kongresą ir jo darbą. Jie tik eilinį kartą pasipiktino, kad „Sandaros“ narius ALT vadovybė priskiria tautininkams; nesureikšmino Kongreso metu surinktų aukų. Priminė, kad tautininkai yra aktyvesni, nes per beveik

⁶⁸ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1945 m. lapkričio 30 d. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis, l. n.

⁶⁹ Užgirtas Praplėstas ALT Sąstatas. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 3, Nr. 282, p. 1.

⁷⁰ „Sandaros“ nariai – tai trečioji ALT grupė, ji telkėsi apie savitrašį „Sandara“ (jų vadovas buvo Mikas Vaidyla – ALT išdininkas). Iš esmės tai JAV lietuvių kairieji tautininkai, artimi Lietuvos liaudininkams.

⁷¹ *Užgirtas Praplėstas ALT Sąstatas*, p. 1.

⁷² Žr. Bajoras, P. *Kongresas Buvo Pasėkmingas*, p. 3.

⁷³ Žr. *ibidem*, p. 3. Taip pat žr. Pr. J. State Depart. Sekretorius Byrnes Priims Am. Liet. Tar. Delegaciją. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 4, Nr. 283, p. 6.

⁷⁴ 1945 12 19 Finansų komisijos raportas. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1945 m.), l. n.

⁷⁵ Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 90.

dvejus metus buvo sušaukę tris JAV lietuvių suvažiavimus Lietuvos vadavimo reikalui. Tautininkų nuomone, tai ir turėjo reikšmės, kad į „Lietuvos bylą Vašingtone buvo atkreiptas didžiausias dėmesys“⁷⁶. Komunistuojantys JAV lietuviai pikta atsiliepė apie Kongresą ir jo organizatorius; bandė įrodyti, kad tai ne demokratinis renginys⁷⁷.

Apibendrinamas darbą Kongrese, P. Grigaitis nurodė svarbiausius pasiektus rezultatus: 1) Kongresas parodė Amerikai ir visam pasauliui, kad JAV lietuviai yra nepalaužiamai pasiryžę kovoti už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, kol ji bus visiškai atkurta; 2) Tam darbui atlikti didžioji JAV lietuvių dauguma eina išvien; 3) Kovoje dėl Lietuvos laisvės atkūrimo JAV lietuviai jau turi didelių ir įtakingų draugų⁷⁸. Be to, buvo aiškiai pasakyta, kad kiekvienas Kongreso dalyvis grįžęs į savo gyvenamąją vietą privalės „inešti dar daugiau šviesos ir energijos (...) besirūpinant Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės reikalais“⁷⁹. Kongreso dalyvių dėka buvo planuojama išplėsti JAV lietuvių veikimą ir įgyvendinti nutarimus, atspindinčius priimtuose Kongreso dokumentuose. Labai svarbus Kongreso sprendimas, patvirtinantis ALT kaip visos JAV lietuvių visuomenės politinę organizaciją ir įgaliodamas ją rūpintis Lietuvos ir lietuvių pabėgėlių Vakarų Europoje bei tremtinių Sibire reikalais, bendraujant su Vašingtono valdžios sluoksniais⁸⁰.

4. Kongreso priimti nutarimai ir rezoliucijos

Kongreso paskutinėje sesijoje buvo priimta daugiau kaip 10 rezoliucijų, jomis JAV lietuviai išreiškė norus, pageidavimus, parodė kitiems savo poziciją daugeliu aktualiu klausimu. Dauguma priimtų dokumentų buvo pavišinti spaudoje. Svarbiausia rezoliucija „Dėl bendro veikimo Lietuvos išlaisvinimui“, kaip tik ir buvo siekiama visų JAV lietuvių vienybės, motyvuojant tuo, kad to prašo ir VLIK vadovybė, siekiant telkti visas išeivijos jėgas Lietuvai laisvinti. Rezoliucijoje kaip tik ir buvo fiksuotas kvietimas JAV lietuvių tautininkams jungtis į bendrą darbą, įeiti į ALT kaip ketvirta dalis. Kongresas pavedė ALT galutinai susitarti su tautininkais⁸¹. Reikia pasakyti, kad P. Grigaitis ataskaitoje apie Kongreso darbą šią rezoliuciją „nustūmė“ į penktą poziciją, o svarbiausia rezoliucija įvardino nurodančią „istorijos faktus ir principus, kuriais Amerikos lietuviai motyvuoja kovą už Lietuvos laisvę“⁸². Nors tokia rezoliucija ir nebuvo paskelbta, Kongrese apie tuos principus kalbėjo. Tokia P. Grigaičio pozicija rodo, kad jis ir toliau lyg bandė laikytis griežtai kritiško požiūrio tautininkų atžvilgiu. Rezoliucijoje, skirtoje „Vyriausio Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkui“, JAV lietuviai pasižada

*visomis savo jėgomis kelti Lietuvos laisvės bylą, kol iš mūsų tėvų žemės nebus pašalinti agresoriai rusai*⁸³.

Kongreso Rezoliucijų komisija pasiuntė ypatingą atsišaukimą į rusų tautą, kad ji atšauktų savo kariuomenę iš Lietuvos, ir kad abi laisvos tautos galėtų draugiškai kaimyniškai gyventi⁸⁴. Tuo norima pabrėžti Lietuvos valstybės geranorišką siekį kaimynų atžvilgiu.

Specialia rezoliucija BALF reikalu Kongresas išreiškė padėką JAV *National War Fund* už pagalbą BALF ir kreipėsi į JAV visuomenę ir JAV lietuvius, prašydamas padidinti visokeriopą paramą BALF,

⁷⁶ K. Pastabos prie Chicagos Kongreso. *Dirva*, 1945 m. gruodžio 7, Nr. 49, p. 5.

⁷⁷ Plačiau žr. Patys Muša, Patys Rėkia. *Tėvynė*, 1945 m. gruodžio 14, Nr. 50, p. 2.

⁷⁸ Grigaitis, P. Amerikos lietuvių kongreso darbų ir nutarimų santrauka. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1945 m.), l. n. Taip pat žr. Skirius, J. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo*, p. 46.

⁷⁹ Pasibaigus Amerikos Lietuvių Kongresui. *Draugas*, 1945 m. gruodis 3, Nr. 282, p. 4.

⁸⁰ Plg. Skirius, J. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo*, p. 46.

⁸¹ Žr. Amer. Liet. Kongreso Priimtos Rezoliucijos. *Draugas*, 1945 m. gruodis 8, Nr. 287, p. 4.

⁸² Grigaitis, P. Amerikos lietuvių kongreso darbų ir nutarimų santrauka. *LTSC / PLA*, Leonardo Šimučio fondas, d. (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1945 m.), l. n.

⁸³ Amer. Liet. Kongreso Priimtos Rezoliucijos. *Draugas*, 1945 m. gruodis 8, Nr. 287, p. 4.

⁸⁴ Žr. Pr. J. State Depart. Sekretorius Byrnes Priims Am. Liet. Tar. Delegaciją. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 4, Nr. 283, p. 6.

šelpiančiam tūkstančius lietuvių pabėgėlių Europoje. Pagalbos prašymas lyg ir motyvuojamas rezoliucija – „U. S karo pastangų rėmimo reikalu“. Dokumente pabrėžtas JAV lietuvių pilietiškumas ir parama JAV valdžiai karo metu: aukėjo Raudonajam Kryžiui, *National War Fund*, ypač daug nupirko JAV valdžios išplatintų karo bonų už maždaug 100 milijonų dolerių, karo laukuose žuvo tūkstančiai JAV lietuvių. Rezoliucijoje pasižadėjo ir toliau remti JAV vyriausybę⁸⁵. Kongresas specialia rezoliucija kreipėsi į JAV prezidentą H. Trumaną prašydamas vykdyti Atlanto chartijos principus Lietuvos, Latvijos ir Estijos naudai, ir kad iš tų valstybių tuojau būtų išvesta rusų kariuomenė, o jos vietoj būtų įsteigtas laikinas valdymo organas⁸⁶. Specialia rezoliucija Raudonajam Kryžiui Kongresas kreipėsi į JAV vyriausybę prašydamas sudaryti sąlygas Raudonajam Kryžiui veikti sovietų okupuotoje Lietuvoje. Jo dėka bus galima vykdyti humanitarinį darbą, gauti informaciją iš Lietuvos⁸⁷.

Atkreiptas dėmesys ir į tremtinių padėtį. Kongresas priėmė rezoliuciją „Sibiro tremtinių reikalu“, joje pabrėžiama, kad nuolat gabenami lietuviai į tremtį ir jų padėtis be galo sunki, o visi mėginimai padėti tremtiniams nedavę jokių rezultatų. Kongresas prašo JAV vyriausybės paveikti SSRS vyriausybę, kad būtų leista į Sibirą vykti Raudonojo Kryžiaus ir UNRRA atstovams ir pasirūpinti tremtiniais, kad jie būtų išlaisvinti ir pargabenti į jiems saugią teritoriją⁸⁸. Buvo priimta įdomi rezoliucija, kuri reikalavo Tarpautinio karo tribunolo nubausti SSRS karo nusikaltėlius, kaip buvo padaryta Niurnberge, teisiant nacių nusikaltėlius. Dokumente pabrėžta, kad ne tik rudojo smurto, bet ir raudonojo siaubo kriminaliniai nusikaltėliai „privalo būti nubausti dėl savo nusikaltimų tarptautinei teisei ir žmoniškumui“⁸⁹.

Buvo priimta ir daugiau rezoliucijų, jose JAV lietuviai pasisako už demokratinius principus; kreipiamasi į JAV visuomenę saugoti JAV demokratiją nuo komunistų ir kitų priešų; reiškiamas pritarimas Jungtinių Tautų organizacijos idėjai, bet prieš veto teisę; reikalaujama laisvės ir kitiems Baltijos kraštams. Jau minėta rezoliucija – padėka 50 pasaulio valstybių, ir toliau pripažįstančių Lietuvos nepriklausomybę. Kongresas specialiu nutarimu dėkojo JAV lietuvių laikraščių redakcijoms, rėmusioms ir remiančioms be jokio atlyginimo ALT darbus⁹⁰. Po Kongreso ALT vadovybė prašė kongresmeno Daniel J. Flood'o pasirūpinti įtraukti į JAV Kongreso darbų kasdieninį leidinį „Congressional Record“ JAV lietuvių Kongreso rezoliucijas ir arkivyskupo Samuel'io A. Strich'o ir gubernatoriaus Dwight'o H. Green'o kalbas⁹¹. ALT vadovybė planavo išleisti atskirą leidinį apie Kongresą, nes jau turėjo sukaupę per 200 mašinraščio puslapių medžiagos (dalyvių kalbų tekstų, pasisakymų, nutarimų, rezoliucijų, spaudos straipsnių). Tačiau vėliau šio plano atsisakė, o medžiagą nutarė išsaugoti ALT archyve⁹².

Gruodžio 2 d. (sekmadienį) tame pačiame *Congress* viešbutyje įvyko naujos ALT vadovybės susirinkimas pasiskirstyti pareigomis. ALT pirmininku vėl išrinktas L. Šimutis; vicepirmininkais Viljemas F. Laukaitis, Petras Pivoriūnas, Antanas Mileris ir Antanas Montvydas. Sekretoriumi perrinktas P. Grigaitis, išdininku – M. Vaidyla, fondo globėjais – Vincas Kvietkas, Matas Vinikas ir Juozas V. Stilsonas. Sudarytos kelios komisijos. Į Visuomeninių ryšių komisiją įtraukti V. F. Laukaitis, V. Kvietka, Jonas Grigalius, A. Dargis, Elžbieta Pauzarienė, Antanas Mileris ir Aleksandras Aleksis. Į Tremtinių komisiją – Jonas V. Grinius, A. Deveinienė, E. Paurazienė, kunigas Juozas Vaškas, M. Kižytė, Adelė Gabaliauskienė ir Antanas Vaivada⁹³. Šiems ALT veikėjams teko atsakomybė įgyvendinti Kongreso priimtus nutarimus, mobilizuoti išeiviją.

⁸⁵ Žr. *Amer. Liet. Kongreso Priimtos Rezoliucijos*, p. 4.

⁸⁶ Plačiau žr. Bajoras, P. *Kongresas Buvo Pasėkmingas*, p. 3.

⁸⁷ Žr. *Amer. Liet. Kongreso Priimtos Rezoliucijos*, p. 4.

⁸⁸ Žr. *Amerikos Liet. Kongreso Rezoliucijos. Draugas*, 1945 m. gruodžio 10, Nr. 288, p. 4.

⁸⁹ *Lietuvių Kongresas Reikalauja Baust Bolševikus. Keleivis*, 1945 m. gruodžio 5, Nr. 49, p. 1.

⁹⁰ Plačiau žr. Pr. J. State Depart. Sekretorius Byrnes Priims Am. Liet. Tar. Delegaciją. *Draugas*, 1945 m. gruodžio 4, Nr. 283, p. 6.

⁹¹ Plačiau žr. Šimutis, L. *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, p. 91.

⁹² 1946 01 12 P. Daužvardžio iš Čikagos laiško Nr. 87/27-4 P. Žadeikiui į Vašingtoną nuorašas. *LCVA*, f. 663, ap. 1, b. 181, l. 60.

⁹³ *Amerikos Liet. Tarybos Valdyba ir Komisijos. Draugas*, 1945 d. gruodžio 4, Nr. 283, p. 4.

Išvados

Tyrimas parodė, kad Kongresui 1945 m. lapkričio 29 d. – gruodžio 1 d. sušaukti bene didžiausios įtakos turėjo Potsdamo konferencijos nutarimai, skausmingai palietę Lietuvos reikalą bei JAV diplomatinės pareigūnų išsakytos pastabos, kad Lietuvos ir kitų Baltijos šalių klausimas galutinai būsias išspręstas būsimoje Taikos konferencijoje. ALT vadovybė 1945 m. rugpjūčio pabaigoje galutinai apsisprendė šaukti Kongresą.

Nors buvo teigiama, kad Kongresas vienijo visą JAV lietuvių patriotinę visuomenę, jo darbe nedalyvavo veiklios JAV lietuvių tautininkų organizacijos. Tyrimas atskleidė šių organizacijų nedalyvavimo priežastis. Pirmiausia, tautininkai (A. Olis, P. J. Žiuris, K. Karpis), pritardami lietuvių vieningam politiniam veikimui, reikalavo Kongresą organizuoti lygiais pagrindais kartu su ALT. Šios vadovybė su tuo nesutiko, bet tautininkams siūlė įeiti į ALT ir kartu dirbuotis su JAV lietuvių katalikais, socialistais ir „Sandaros“ nariais. Tačiau tai tautininkų vadovams buvo nepriimtina, nors nemažai lietuvių tautininkų pritarė Kongresui – vieningos veiklos idėjai. Antra, tautininkų įsitikinimu, Kongresas turėjo būti šaukiamas Vašingtone, kad būtų patogiau susisiekti su JAV valdžios atstovais. O ALT vadovybė pasirinko Čikagą, kaip didžiausią lietuviybės centrą.

Kongreso sušaukimo nutarimą ALT išplatino JAV lietuvių organizacijoms ir draugijoms apsvarstyti ir tuo pačiu plačiai Kongresą reklamavo išėivijos spaudoje. 1945 m. rugpjūtį – lapkritį ALT Vykdomasis komitetas posėdžiuose nuolat aptarinėjo galimus klausimus ir problemas, kelsimus Kongrese. Jo klausimu vyko nuolatinis ALT vadovybės susirašinėjimas su JAV lietuvių veikėjais, VLIK atstovais ir Lietuvos diplomatais. Tuo metu ryškėjo ir sudėtinga lietuvių pabėgėlių Vakarų Europoje padėtis – jie šaukėsi pagalbos. Kongreso organizacinis-techninis darbas buvo patikėtas Čikagos lietuvių tarybai, o ALT vadovybė atliko Kongreso propagandinį darbą ir rengė dokumentaciją.

Kongresas vyko tris dienas, oficialiai dalyvavo 808 delegatai. Atvyko Kanados lietuvių atstovai, taip pat kviestiniai svečiai – JAV valdžios ir bažnyčios atstovai, Lietuvos diplomatai, žiniasklaidininkai ir pan. Dalyvavo du lietuviai iš Europos. Garsių amerikiečių, politikų ir dvasininkų, dalyvavimas Kongrese ir jų kalbos turėjo sustiprinti lietuvių tikėjimą Lietuvos laisvinimo tikslingumu. Jų kalbos viešintos JAV visuomenei siekiant jos pritarimo.

Kongresas priėmė daugiau kaip dešimt rezoliucijų, jose JAV lietuviai išreiškė savo norus, pageidavimus, parodė pozicijas daugeliu aktualių tuo metu klausimų. Dauguma priimtų dokumentų buvo paviešinti spaudoje. Svarbiausia rezoliucija „Dėl bendro veikimo Lietuvos išlaisvinimui“ kaip tik ir buvo siekiama visų JAV lietuvių vienybės, motyvuojant, kad to prašo ir VLIK vadovybė, siekianti telkti visas išėivijos jėgas Lietuvai laisvinti. Rezoliucijoje kaip tik ir buvo fiksuotas kvietimas JAV lietuvių tautininkams jungtis į bendrą darbą ir prisidėti prie ALT. Kongresas priėmė rezoliuciją „Sibiro tremtinių reikalą“, joje pabrėžiama, kad nuolat gabenami lietuviai į tremtį ir jų padėtis be galo sunki. Akcentuota, jog visi mėginimai padėti tremtiniais nedavė jokių rezultatų. Kongresas prašė JAV vyriausybės paveikti SSRS vyriausybę, kad būtų leista į Sibirą vykti Raudonojo Kryžiaus atstovams ir pasirūpinti tremtiniais, kad jie būtų išlaisvinti ir pargabenti į jiems saugią teritoriją. Kongresas specialia rezoliucija kreipėsi į JAV prezidentą H. Trumaną prašydamas vykdyti Atlanto chartijos principus Lietuvos, Latvijos ir Estijos naudai, kad iš tų valstybių tuojau būtų išvesta rusų kariuomenė, ir kad ten būtų įsteigti laikini valdymo organai. Priimta ir daugiau rezoliucijų, jose JAV lietuviai pasisako už demokratinius principus; kreipiamasi į JAV visuomenę, kad saugotų JAV demokratiją nuo komunistų ir kitų priešų; reiškiamas pritarimas Jungtinių Tautų organizacijos idėjai, bet prieš veto teisę; reikalaujama laisvės Baltijos kraštams.

Kongreso įgyvendinimas buvo dar vienas, bet sunkus ALT žingsnis telkiant patriotiškai nusiteikusius JAV lietuvius Lietuvos laisvinimo kelyje, siūlant išėivijai laisvinimo programą Kongreso rezoliucijų pagrindu.

ORCID

Juozas Skirius <https://orcid.org/0000-0003-1135-1757>

Apie autorių

Juozas Skirius – humanitarinių mokslų (istorijos krypties) daktaras, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituanistikos skyriaus vyriausiasis tyrėjas. Mokslinių interesų kryptys: Lietuvių išeivijos politinė ir ekonominė veikla JAV XX a., Lietuvos ir JAV santykiai 1918–1940 m., Lietuvos atstovų JAV veikla 1940–1990 m.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

Archyvai

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 656, ap. 2, b. 688.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 663, ap. 1, b. 181.

Lituanistikos tyrimo ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1945 m. dienoraštis.

Lituanistikos tyrimo ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas, Leonardo Šimučio fondas, dėžė (ALT archyvas 1940–1950 m.), byla (1945 m.).

Spauda

Dirva (JAV lietuvių tautininkų savaitraštis), 1945.

Draugas (JAV lietuvių katalikų dienraštis), 1945.

Keleivis (JAV lietuvių socialistų savaitraštis), 1945.

Tėvynė (organizacijos *Susivienijimo lietuvių Amerikoje* savaitraštis), 1945.

Vienybė (JAV lietuvių tautininkų savaitraštis), 1945.

Literatūra

Banionis, Juozas. Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę. *Genocidas ir rezistencija*, 2020, Nr. 1 (47), p. 7–37.

Banionis, Juozas. *Lietuvos laisvinimas Lietuvoje 1940–1975*. Vilnius: Lietuvos gyventojų ir rezistencijos tyrimo centras, 2010.

Skirius, Juozas. Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2020, Nr. 1 (29), p. 53–70. <https://doi.org/10.7220/2351-6561.29.3>

Skirius, Juozas. Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, Nr. 2 (32), p. 31–46. <https://doi.org/10.7220/2351-6561.32.2>

Skirius, Juozas. *Amerikos lietuvių tarybos veikla 1945–1948 metais: išeivijos pastangos dėl „Displaced Persons Act“ priėmimo*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2001.

Skirius, Juozas. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2021, Nr. 1 (31), p. 73–90. <https://doi.org/10.7220/2351-6561.31.4>

Skirius, Juozas. *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018.

Skirius, Juozas. JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940 06 15–10 15: Lietuvai gelbėti tarybos įkūrimas. *Istorija*, 2012, t. 87, Nr. 3, p. 25–38. Taip pat prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/38fcce94-95cf-4406-8383-d65580584635/content> [žiūrėta 2022-11-15].

Skirius, Juozas. JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940 10 15–1941 05 15: nuo *Lietuvai gelbėti tarybos iki Amerikos lietuvių tarybos*. *Istorija* 2013, t. 91, Nr. 3, p. 52–67. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1408124874632/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2022-11-15].

Skirius, Juozas. JAV lietuvių tautininkų Lietuvai vaduoti sąjungos įkūrimas 1941 metais. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021, t. 2, p. 137–155. <https://doi.org/10.33918/25386549-202102006>

Šimutis, Leonardas. *Amerikos lietuvių taryba: 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Draugo spaustuvė, 1971.